

Distopija i jezik u romanu "1984". Georgea Orwella

Novačić, Valentina

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:634511>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Valentina Novačić

Distopija i jezik u romanu 1984 Georgea Orwella
(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2016.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KROATISTIKU

Valentina Novačić
Matični broj: 0242018258

Distopija i jezik u romanu 1984 Georgea Orwella

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: doc. dr. sc. Aleksandar Mijatović

Rijeka, 18. kolovoza 2016.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. O AUTORU	2
3. O DJELU	3
3.1. Okolnosti nastanka	3
3.2. Sažetak.....	4
3.3. Kompozicija romana.....	5
4. NOVOGOVOR.....	6
5. DISTOPIJA.....	7
5.1. Poetika distopije	8
6. WINSTON SMITH I JEZIK.....	9
7. ODNOS JEZIKA, POVIJESTI I POLITIKE.....	10
8. GEORGE ORWELL: POLITIKA I ENGLJSKI JEZIK.....	12
9. IDEOLOGIJA I MOĆ.....	13
10. KONTROLA MISLI	14
11. ZAKLJUČAK.....	16

Sažetak, ključne riječi

Izvori, literatura

1. UVOD

Ideologija je sastavnica društvenog života, pa je tako pojam ideologije uvijek aktualna tema. Često se uz nju vežu negativne konotacije jer se koristi kako bi se društvo zavelo i stvorilo jednoglasno mišljenje, bezopasno za vlast. Ljude se više na ništa ne prisiljava, već se nastoji stvoriti mišljenje među ljudima da svatko za sebe donosi odluke i kreira svoj stav. Međutim, to u većini slučajeva nije baš tako jer danas postoje različiti načini manipulacije kojih nismo ni svjesni. Ti načini manipulacije odvijaju se kroz jezik, obrazovanje, medije. Sve nas to vodi do mišljenja bez razmišljanja. Ako ljudi razmišljaju, i ako su mudri i inteligentni, oni ne mogu biti potlačeni. Oni će uvijek težiti pobuni i slobodi. Vladajući sloj nastoji potisnuti svako izražavanje individualnosti jer, kako u romanu 1984 stoji: *Mase se nikad ne bune same od sebe i nikad se ne bune samo zato što su potlačene. Dok im se ne pruži neki standard s kojim bi se uspoređivali, one čak nisu ni svjesne da su potlačene.*¹

Kroz jedan od najutjecajnijih romana 20. stoljeća koji se smatra i klasikom moderne književnosti, pod nazivom 1984, George Orwell prikazao je fiktivnu državu i fiktivno društvo kod kojeg podređenost vlasti i manipulaciju možemo lako prepoznati u današnjici. Knjiga je bila zabranjivana u mnogim zemljama jer aludira na staljinistički režim, a kada je riječ o značaju tog djela, dovoljno je reći da gotovo predstavlja sinonim za distopiju.

U radu ću prikazati na koje se sve načine društvo može kontrolirati, s time da ću naglasak staviti na jezik, i navesti način kako se društvo može obraniti od takvog nametnutog, mehaničkog života punog nesvjesnih radnji.

¹ George Orwell: 1984; Alfa, Zagreb, 2001., str. 216.

2. O AUTORU

Eric Arthur Blair, poznatiji pod pseudonimom George Orwell, značajan je ponajviše kao romanopisac, ali i kao publicist te esejist. Orwellova djela prikazuju njegovu životnu sudbinu i poglede koje iznosi iskreno, dosljedno i oštroumno. Iznoseći svoje stavove kroz publicističko djelovanje bio je napadan kako s ljevice tako i s desnice. Britanski intelektualci lijeve orijentacije smatrali su ga anarhističkim intelektualcem jer je njegova predodžba demokratskog socijalizma stvarala opreku prema Staljinovom režimu koji je većina podržavala. S njima je vodio različite rasprave, no bez ikakvog uspjeha. Prema njima, on nije znao što znači red i disciplina koja vodi do viših ciljeva. Pritom je važno spomenuti rečenicu koju je Orwell napisao tijekom drugog svjetskog rata: „*Grieh gotovo svih ljevičara od 1993. naovamo jest da su željeli biti antifašisti, a da pritom ne budu i protiv totalitarizma.*“² Povijest za Orwella nije skup činjenica koje su se morale dogoditi, kako se to često prikazuje, pod plaštom neizbježnih društvenih zakonitosti, već skup okolnosti u kojima je ljudski faktor često imao neusporedivo veće značenje nego što smo spremni priznati, odnosno, nego što nam je predloženo.³

Prva Orwellova knjiga je skup autobiografskih zapisa pod nazivom *Niko i ništa u Parizu i Londonu*. Već u počecima svog školovanja u školi Svetog Ciprijana, u kojoj je bio jedan od rijetkih učenika čije je školovanje plaćala država, suočio se sa obezvređivanjem koje sa sobom nosi siromaštvo. U opširnom zapisu pod ironičnim naslovom *Takve su, takve bile radosti*, opisao je brojna poniženja kojima je bio podvrgnut: od batina – kojih su bogata djeca bila pošteđena, do trauma rođendana bez torte uobičajene za slavljenike ili svih slobodnih aktivnosti koje su zahtijevale i najmanji trošak. Ono što je bitno je to da se nije radilo o minimalnim troškovima koje bi i roditelji siromašne djece lako platili, već o sistemu školovanja koji je od najmanjih nogu pojedincu jasno davao na znanje kakav mu je status i što ga očekuje u jednom davno petrificiranom društvu.⁴ Najpoznatiji Orwellov roman *Životinjska farma* svrstan je u žanr sarkastične bajke, a roman *1984*, koji piše shrvan onime što je vidio u španjolskom građanskom ratu, pisan je futurističkim stilom i svrstan je u distopiju.

² George Orwell: *Zašto pišem i drugi eseji*; Naprijed, Zagreb, 1977., str. 7.

³ George Orwell: *Zašto pišem i drugi eseji*; Naprijed, Zagreb, 1977., str. 8.

⁴ George Orwell: *Zašto pišem i drugi eseji*; Naprijed, Zagreb, 1977., str. 9.

3. O DJELU

3.1. OKOLNOSTI NASTANKA

U dvadesetim i tridesetim godinama prošloga stoljeća, dok je lutao po Parizu i Londonu, George Orwell iako je uvidio velike socijalne razlike, još uvijek nije imao formiran politički stav. Događaj koji je to ostvario bio je Španjolski građanski rat u kojem je i sam sudjelovao, borio se protiv fašizma te bio ranjen. Godinu dana nakon povratka iz Španjolske Orwell nije bio u stanju pisati ni o čemu drugom. Tada započinju njegove dugotrajne bitke protiv dogmatizma i ideološke zaslijepljenosti, od tih dana on postaje strastven polemičar koji osjeća svojom dužnošću da sudjeluje u političkim previranjima svoje zemlje i lijevog pokreta.⁵ Veliki brat u djelu predstavlja utjelovljenje totalitarističkog režima, pojavljuje se na plakatima i telekranima te svojim izgledom, koji je definiran gustim, crnim brkovima i markantnim crtama lica, podsjeća na Staljina. Osim izgleda diktatora, sličnosti između Oceanije i SSSR-a postoje i u načinu vladanja. Dok je u Oceaniji kažnjiva djela pratila Misaona policija, u SSSR-u to je obavljala i javna i tajna policijska organizacija NKVD. Obje navedene organizacije, i fiktivna i stvarna progonile su unutarnje neprijatelje i ubijale bez sudske presude. Roman je objavljen 1949. godine, iste godine kada je potpisan NATO pakt, a prostor na kojem se nalazi fiktivna država Oceanija isti je prostor koji čine zemlje članice NATO saveza.

Totalitarizam je ukinuo slobodu misli do mjere nepoznate bilo koje prijašnjem dobu. Ne samo da zabranjuje da se pojedinac izrazi, čak i zamisli izvjesne ideje, već i diktiraju što mora misliti, stvaraju jednu ideologiju, pokušavaju vladati emocionalnim životom i uspostaviti sustav rukovođenja. U najvećoj mjeri totalitarizam ga izolira od ostalog svijeta, zatvara u umjetni univerzum u kojem nema mjerila za uspoređivanje. Totalitarna država nastoji, pod svaku cijenu, kontrolirati misli i osjećaje svojih podanika barem u istoj mjeri u kojoj kontrolira

⁵ George Orwell: *Zašto pišem i drugi eseji*; Naprijed, Zagreb, 1977., str. 12.

njihove postupke.⁶ George Orwell nije bio jedan od onih koji stoje „sa strane“ i samo promatraju što se događa, već je kroz književnost htio upozoriti na to što se događa i što će se događati. U njegovo vrijeme mnogi su pojmovi iz djela bili smiješni, no kao što možemo vidjeti oni su se itekako ostvarili.

3.2. SAŽETAK

Radnja romana odvija se u Londonu, u fiktivnoj državi Oceaniji gdje vlada totalitarni režim pod budnim okom Velikog Brata. Na svakom koraku nalazi se plakat Velikog brata s natpisom VELIKI BRAT TE MOTRI. Također, gdje god bi netko otišao, snimao bi ga telekran i pratio svaki njegov pokret i govor. To je uređaj koji, uz Misaonu policiju, drži nadzor nad stanovništvom. Pregledniju kontrolu nad državom Velikom bratu omogućuju četiri ministarstva koja se bave stvarima suprotnim od onog kako se nazivaju. Dakle, ministarstvo istine bavi se lažima, Ministarstvo ljubavi mržnjom, Ministarstvo mira ratom i Ministarstvo bogatstva trudi se ljudski život svesti na preživljavanje. U Oceaniji vladaju tri partijske parole koje glase: *Rat je mir, sloboda je ropstvo, neznanje je moć.*

Glavni lik je Winston Smith (39 godina) koji je zaposlen u ministarstvu istine i zadužen je za falsificiranje povijesnih dokumenata. Jedan mali kutak njegove sobe bio je jedino mjesto za koje je mislio da telekran ne može snimiti pa je tamo i počeo pisati svoj dnevnik, što nikako nije bilo dopušteno. Velikim slovima napisao je DOLJE VELIKI BRAT, misleći da je svejedno pomislio on to ili napisao, u svakom slučaju Misaona policija saznati će za to kažnjivo djelo: „*Napisao on DOLJE VELIKI BRAT ili se suzdržao da to napise, nema razlike. Nastavio on s dnevnikom ili ne nastavio, nema razlike. Misaona policija će ga i ovako i onako uhvatiti. Počinio je – a bio bi počinio i da uopće nije stavio pero na papir – osnovni zločin koji u sebi sadrži sve ostale. Zvalo se to: misaoni zločin, mentalni delikt. Misaoni zločin nije nešto što se može vječno skrivati. Možeš se uspješno izvlačiti neko vrijeme, pa čak i godinama, ali prije ili kasnije sigurno će te uhvatiti.*“⁷ Smith je, kao što se iz priloženog može vidjeti, nezadovoljan vladajućim režimom i sve mu

⁶ George Orwell: Zašto pišem i drugi eseji; Naprijed, Zagreb, 1977., str. 138.

⁷ George Orwell: 1984; Alfa, Zagreb, 2001., str. 22.

se više opire. To dokazuje i tajnim ljubavnim sastancima sa djevojkom Julijom kojoj također ne odgovara ideologija Oceanije, Anglosoc. Svaki osjećaj osim ljubavi prema Velikom bratu i mržnje prema državnom neprijatelju, Emanuelu Goldsteinu, zabranjen je. Julija i Smith pridružuju se organizaciji Bratstvo i uskoro bivaju uhićeni od strane O'Briena, za kojeg saznaju da je tajni agent i da im je sve smjestio kako bi bili zatvoreni i mučeni u svrhu „čišćenja misli“.

3.3. KOMPOZICIJA ROMANA

Roman 1984 sastoji se od tri dijela, od kojih svaki obuhvaća duži ili kraći vremenski period te dinamične i manje dinamične situacije. Prvi dio sastoji se od osam poglavlja koja obuhvaćaju vremenski period od dva dana, odnosno od početka vođenja dnevnika W. Smitha do njegovog upoznavanja s djevojkom Julie. U tom dijelu upoznajemo se sa sumornom atmosferom Oceanije, vrijeme stalnog ratovanja koje toliko traje da se ni ne zna kada je počelo. Postajemo svjesni monotonog života građana i apsolutnog nadzora. Drugi dio romana sastoji se od devet poglavlja koja obuhvaćaju vremenski period od sredine travnja do kolovoza. To je vrijeme trajanja njihove zabranjene veze sve dok ih nisu uhitili u tom svjesno počinjenom činu. U trećem dijelu koji se sastoji od šest poglavlja nije moguće pratiti objektivni tijek vremena. Smith je uhićen i osim u posljednjem poglavlju (kada je napokon na slobodi) nalazi se u zgradi Ministarstva ljubavi u kojoj nema prozora, satova ili drugog načina mjerenja vremena: ⁸ „*Od trenutka kad su ga uhapsili nije vidio ni dana ni noći. Osim toga, sjećanje mu je bilo isprekidano. Bilo je trenutaka kada mu se svijest, čak i ona vrsta svijesti kakvu čovjek zadrži u snu, zaustavila na mjestu i proradila nakon potpuno praznog intervala. Ali jesu li ti intervali iznosili dane ili tjedne ili samo sekunde, nije mogao ni po čemu znati.*“ ⁹ Smith je u toj zgradi, koja je svima ulijevala strah na sam pogled, bio podređen fizičkom i psihičkom mučenju. Morao je proći tri faze kako bi zavolio Velikog brata, a to su: učenje, shvaćanje i prihvaćanje, nakon čega je bio pušten na slobodu i priznaje da voli Velikog brata.

⁸ file:///C:/Users/Computer/Downloads/Sejic.pdf

⁹ George Orwell: 1984; Alfa, Zagreb, 2001., str. 249.

4. NOVOGOVOR

Novogovor je službeni jezik Oceanije kojim se nastojao zamijeniti starogovor, a očekivalo se da će se to konačno dogoditi oko 2050. godine. Gramatičari su radili na pisanju novih i boljih izdanja. Pod boljim, podrazumijeva se da je svako novo izdanje sadržavalo sve manje i manje riječi, a sve u svrhu smanjivanja vokabulara i kontroliranja misli. U romanu se koriste Deveto i Deseto izdanje rječnika gdje se još uvijek mogu naći zastarjele riječi, koje će se potpuno iskorijeniti u Jedanaestom izdanju Novogovornog rječnika. Namjera je bila, kad se novogovor jednom zauvijek usvoji i starogovor zaboravi, da misao koja se razilazi s načelima anglosoca bude doslovno *nemisliva*, bar u onoj mjeri u kojoj je misao ovisna o riječima.¹⁰

Maksimalno se ograničilo korištenje određene riječi u nekom području, pa se tako riječ slobodan više nije mogla upotrijebiti u kontekstu politike ili intelekta. Navedena riječ mogla se upotrijebiti u primjerima poput: „*Ova prostorija je slobodna*“ ili „*Slobodna stolica*“ i slično.

Riječi Novogovornog rječnika podijeljene su u tri skupine koje se nazivaju Rječnik A, Rječnik B i Rječnik C. U rječniku A mogu se naći riječi koje su potrebne za svakodnevni život, za radnje kao što su pranje, kuhanje, popravljanje. Bilo je nemoguće upotrebljavati Rječnik A u književne svrhe ili za kakvu političku ili filozofsku raspravu. Bio je namijenjen tome da izražava jednostavne svrhovite misli.¹¹

Rječnik B sadrži riječi koje se koriste isključivo za političke svrhe, a njihova svrha bila je da nametnu ideološki stav anglosoca osobi koja ih upotrebljava. Teško da bi osoba koja se prvi put susreće sa neologizmima iz Rječnika B shvatila njihovo značenje. Tako imamo primjer Novogovorne rečenice: „*Starodumci ne trbosjećaju anglosoc.*“, a najkraći prijevod na Starogovor glasio bi: „*Oni čije se su se ideje formirale prije Revolucije ne mogu imati potpuno, emocionalno razumijevanje načela engleskog socijalizma.*“ Rječnik C sadržavao je znanstvene i tehničke termine. Riječi su se pažljivo izvodile kako ne bi bilo nepoželjnih značenja.

¹⁰ George Orwell: 1984; Alfa, Zagreb, 2001., str. 309.

¹¹ George Orwell: 1984; Alfa, Zagreb, 2001., str. 311.

Ono što je zanimljivo je to da se moglo reći „*Veliki brat je nedobar*“, ali to je zvučalo kao apsolutna besmislica te se ta tvrdnja nije mogla argumentirati zbog nedostatka potrebnih riječi. Neprijateljske ideje mogle su se ostvariti samo u glavi i to u nejasnim oblicima bez riječi, a misao se mogla iskazati samo u širokim pojmovima koji obuhvaćaju i osuđuju cijele grupe heretičkih ideja, a da ih pritom ne definiraju.¹²

5. DISTOPIJA

Distopija se može odrediti kao nepoželjna slika društva koje preživljava u lošim uvjetima pod represijom države. Ta ista država provodi određenu ideologiju koja društvu ne ide u korist u nijednom smislu. Iz nje teško da ima izlaza. Podanici su zaslijepljeni i većina ni ne pomišlja na pobunu jer je sve pod strogom kontrolom. Distopija često kroz fiktionalna društva ukazuje na ono što bi se vrlo vjerojatno moglo dogoditi u budućnosti, ali to nije uvjet. Distopija se uvijek bavi sadašnjošću iako je smještena u blisku ili daleku budućnost. Prikazuje suvremene probleme koji su smješteni u budućnost jer je svrha distopijske fikcije da upozori na opasnost dok još ima vremena za popravak, ali služi i kao satira suvremenog društva. Prikaz distopije drugačiji je kod svakog autora pojedinačno jer je sam uvid u distopijsko društvo subjektivan. Iz tog je razloga neku općenitu definiciju distopije vrlo teško iznijeti. Najpreciznija definicija distopije je ona koju je iznio Lyman Tower Sargent: „*Nepostojeće društvo opisano u detalje i obično smješteno u vrijeme i mjesto za koje je autor pretpostavio kako će ga suvremeni čitatelj smatrati znatno gorim od društva u kojem sam živi.*“¹³

Distopijska fikcija u svojim počecima bila je podžanr znanstvene fantastike, ali zbog rastućeg broja ostvarenja distopijske tematike u drugim žanrovima postala je prevelika za podžanr pa je sada ravnopravna sa znanstvenom fantastikom unutar zajedničkog nadžanra spekulativne fikcije.¹⁴ Prema Suvinu, znanstvena fantastika prezentira imaginarni svijet u kojem se utopijsko/distopijsko pismo uglavnom preklapa ili kombinira s najboljim nadahnućima. Ona su ukorijenjena u procesima koji povezuju

¹²George Orwell: *1984*; Alfa, Zagreb, 2001., str. 314.

¹³ <http://znanost.geek.hr/clanak/distopijska-fikcija/>

¹⁴ <http://znanost.geek.hr/clanak/distopijska-fikcija/>

sadašnjost, budućnost, našu suvremenost i stvari koje dolaze i pripadaju našoj mašti, sastavljenih od očekivanja i nada u društveno i etičko iskupljujuće djelovanje.¹⁵

5.1. POETIKA DISTOPIJE

Umjetnički se postupak u distopijama razlikuje od autora do autora. Evgenij Zamjatin u svom romanu *Mi* unosi inovativan postupak te koristi one razine jezika koje prije njega (a vrlo često ni nakon njega) nisu korištene. Kod njega je zanimljiva uporaba fonema i grafema u imenovanju likova romana. U usporedbi s njim, Orwellov roman izgleda stilski zastario iako je pisan dvadesetak godina kasnije. Jezik i stil uglavnom su dokumentaristički, ostvaruju svoju ulogu samo na leksičkoj razini, a uspješnost njegovih neologizama potvrđuje i činjenica da se mnogi upotrebljavaju i danas, kao npr. neologizam Veliki Brat koji se odnosi na emisiju u kojoj se grupa ljudi nalazi u kući, a postavljene kamere u svakom kutku promatraju svaki njihov korak. Svatko tko uđe u tu kuću mora slušati naređenja Velikog Brata, u suprotnom će biti kažnjeni. Ipak, i kod Orwella se može naći stilsko variranje jezika u funkciji. U funkciji oslikavanja emocionalnog stanja jezika je u jednoj od prvih dnevnčkih bilježaka Winstona Smitha:¹⁶

„Budućnosti ili prošlosti, onome vremenu u kojem je misao slobodna, gdje su ljudi međusobno različiti i gdje ne žive sami – onom vremenu gdje postoji istina i gdje se ne može raščiniti ono što se jednom učini: iz doba jednoobraznosti, iz doba samoće, iz doba Velikog Brata, iz doba duplozofije – pozdrav!“¹⁷

Andrej Platonov u svom djelu *Iskop* i Anthony Burgess u djelu *Paklena naranča* koriste umjetni jezik. Platonov koristi postojeći birokratski jezik i jezik sovjetskih političkih tekstova, a Burgess svoj jezik stvara potpuno sam na temelju lingvističkih principa koji djeluju u postojećim prirodnim jezicima. Razlika je i u tome što je jezik Platonova u osnovnoj funkciji očuđenja u svrhu filozofske spoznaje dok je jezik Burgessa u funkciji gradnje autentičnosti romana i karakterizacije lika. Platonov se ne služi „prirodnim“ jezikom nego jezikom svojstvenim takvom stanju svijesti i društva, deformiranim socijalističkim sovjetskim jezikom deformiranoga

¹⁵ Darko Suvin: *Metamorfoze znanstvene fantastike*; Profil, Zagreb, 2010, str. 14.

¹⁶ Rafaela Božić: *Distopija i jezik*; Sveučilište u Zadru, Zadar, 2013, str. 35.

¹⁷ George Orwell: *1984*; Alfa, Zagreb, 2001., str. 31.

socijalističkog sovjetskog društva koji onima koji nisu živjeli u tom društvu zapravo dijelom uvijek ostaje stran i upravo zato teško ga je prevoditi.¹⁸

6. WINSTON SMITH I JEZIK

Winston Smith je lik kojemu Orwell nije pridao posebnu karakterizaciju, tijekom romana ne razvija se kao lik. On je bezvoljan, pesimističan, mršav, slab, zgrbljen, nezadovoljan i priželjkuje promjenu. Kako bismo shvatili Winstona u potpunosti, potrebno je pažljivije promotriti „jezik lika“, prije negoli „jezik o liku“. Orwell to ne čini slučajno. On želi prikazati kako se i stabilna osoba u situaciji fizičkog i psihičkog zlostavljanja može odlučiti za poteze kakve u uobičajenim okolnostima nikada ne bi učinila. Time čovjek iznenađuje samog sebe. U neuobičajenim okolnostima otkriva svoju stranu za koju nije znao. Ta strana koju pojedinac otkriva dovodi ga do razočaranja u samog sebe i u nepovrat jer je takvom odlukom pobio svoja uvjerenja i ideale te potvrdio pobjedu totalitarističkog režima nad njim. O'Brien Smitha je mučio njegovom najvećom fobijom, štakorima. Nalazili su se u kavezu ispred Smithova lica, a O'Brien je upravljao polugom. Fobija je bila jača od Smitha i nakon kratkog vremena molio je O'Briena da štakori pojedu Juliju. Čin izdaje u romanu, baš kao i čin kontrole, verbalne je prirode, dakle, i kod čina izdaje potvrđena je veza misli i jezika: „*A onda kažeš: nemojte to raditi meni, napravite to nekom drugom, napravite to tom i tom“. I možda se poslije čovjek pretvara da je to bio samo trik i da je to rekao samo zato da prestanu, a da nije stvarno tako mislio. Ali to nije istina. U času dok se to zbiva, stvarno to misliš.*“ Jedini način da se nastavi živjeti nakon takvog čina je prihvatiti taj čin i nužnost tog čina, pa tako i Winston Smith na kraju romana „shvaća“ da je pobijedio samoga sebe i da voli Velikog Brata. U toj posljednjoj rečenici kreće unutarnje previranje. Smith više nije osoba.¹⁹

Bitno je napomenuti i da imena likova imaju određenu ulogu u karakterizaciji. Smith je jedno od najčešćih prezimena u engleskom jeziku te se time indirektno upozorava da bi se u takvoj situaciji mogao naći bilo tko, dok se ime Julia asocijativno veže na Shakespeareovu Juliju i jasno nam ukazuje na značaj ljubavi u životu čovjeka. Veliki

¹⁸ Rafaela Božić: *Distopija i jezik*; Sveučilište u Zadru, Zadar, 2013, str. 35.

¹⁹ Rafaela Božić: *Distopija i jezik*; Sveučilište u Zadru, Zadar, 2013, str. 63.

Brat ukazuje na političku propagandu u totalitarizmu gdje se diktator predstavlja kao netko tko dobronamjerno nadgleda i brine o svojim podanicima. Ime špijunskog agenta, O'Briena je bezlično i time se sugerira karakter osobe na takvoj poziciji.²⁰

7. ODNOS JEZIKA, POVIJESTI I POLITIKE

Odnos prema povijesti, u distopijskim romanima, može biti jedan od načina manipulacije jezikom. Smith, službenik u Ministarstvu istine prepravlja povijesne dokumente i članke, izmjenjujući ih onako kako vladajućima odgovara. Razlog zašto preispituje sadašnjost i je li zapravo 1984. godina je upravo zato jer je on svjestan koliko je puta povijest mijenjana te tu informaciju ne može uzeti kao istinu.²¹ Samim time Smith nije siguran ima li zapravo trideset i devet godina i to je tek početak gubitka vlastitog sebstva glavnog lika.

Manipulacija jezikom provodi se i pomoću zabrane različitih knjiga. U ovom slučaju, to je knjiga državnog neprijatelja Goldsteina koju nitko ne smije imati niti čitati. On je prvi izdajnik Partije, zalagao se za za slobodu govora, tiska, misli i da se smjesta prekine rat koji vječno traje. Knjiga je zabranjena jer može biti razorna za nemilosrdnu vlast u Oceaniji. Ta knjiga je moć. Moć koja je bila teško dostupna i kažnjiva. Ovo je jedna mogućnost kako se u distopijskim djelima može odnositi prema knjizi, no postoje i drugi načini. U Orwellovom djelu ona je predmet čežnje Smitha, ali u Paklenoj naranči ona jednostavno ne privlači čitatelje. Stariji su zadubljeni u svoje televizore i time ne daju bolji primjer mladima koji ne smatraju da će im čitanje i učenje pomoći.

Osim što se u svom romanu Orwell osvrnuo na značenje političkog diskursa, o istoj temi pisao je u svom eseju *Politika i engleski jezik*. Naglašava kako je potrebno značenju prepustiti da odabere riječ, a ne da riječ odabere značenje, također prednost daje jednostavnim i novim riječima prije negoli složenim i ustaljenim. Dobro moramo promotriti na koji se način kakva informacija prenosi jer upravo to ima puno utjecaja na utisak koji će ostaviti na primatelja, pa tako Orwell izlaže sljedeće:

²⁰ Rafaela Božić: *Distopija i jezik*; Sveučilište u Zadru, Zadar, 2013, str. 49.

²¹ Rafaela Božić: *Distopija i jezik*; Sveučilište u Zadru, Zadar, 2013, str. 15.

„Politički govor i pismo u velikoj su većini slučajeva obrana neobranjivog. Stvari poput nastavka britanske vladavine u Indiji, ruske čistke i deportacije, bacanja atomske bombe na Japan, svakako se mogu braniti, ali samo argumentima koji su prebrutalni za većinu ljudi i koji se ne slažu sa zacrtanim ciljevima političkih stranaka. Stoga se politički jezik mora sastojati većinom od eufemizama, pitanja i običnih maglovitih nejasnoća. Sela bez obrane se bombardiraju iz zraka, stanovnike se protjeruje iz njihovog kraja, stoku se ubija vatrenim oružjem, kuće se pale zapaljivim metcima: ovo se zove smirivanje. Milijunima seljaka otete su njihove farme i poslani su pješice na put s onoliko imovine koliko mogu nositi: ovo se naziva premještanje stanovništva ili ispravljanje granica. Ljude se drži u zatvorima godinama bez suđenja, ili im se puca u leđa ili ih se šalje da umru od skorbuta u kampove u arktičkim šumama: ovo se naziva eliminacijom nepovjerljivih elemenata. Ovakva frazeologija potrebna je onome tko želi imenovati stvari bez prizivanja njihovih mentalnih slika“²²

Orwell naglašava koliko uspjeh političara ovisi o retorici. Imaju određenu metodologiju kako bi ono što govore zvučalo što pozitivnije te da bi laži koje iznose zvučale kao istina. Time nam žele oduzeti naš stav i nametnuti neki poželjniji, koji njima ide u korist. Oni ne žele da mi imamo svoje misli, žele da ih u njihovim nastojanjima pratimo bez razmišljanja. Misli su najintimnije mjesto čovjeka, a gubitak misli jedno je od općih mjesta distopijskih romana. Činjenica je da se svakodnevno susrećemo s pokušajima manipuliranja misli putem jezika. Primjer toga su reklame koje proizvode predstavljaju u najboljem svjetlu, često i pretjerano i očito lažno, a uz sve to s razlogom su glasnije su od ostalog programa. Distopijski tekstovi koji govore o kontroli misli putem jezika izgledaju pesimistično, ali oni ipak dokazuju da je samim jezikom nemoguće ostvariti kontrolu misli jer je sama priroda jezika i mišljenja neprestana mutacija i transformacija te potreba da prevlada vlastita ograničenja. Čovjek ne reproducira jezik koji je naučio. On ga stalno producira, tj. mijenja i stvara, svaki govornik pojedinog jezika u nekoj je mjeri kreativan – neki govornici više, neki manje, ali malo je govornika koji na neki način ne djeluju na jezik kojemu su naučeni. Osvještavanje principa potrebno je, kako bismo ga mi, koji smo mu izloženi kao žrtve, bili svjesni barem onoliko koliko su ga svjesni oni koji ga stalno pokušavaju implementirati.²³

²² file:///C:/Users/Computer/Downloads/ivana-moritz-doktorski-rad.pdf

²³ Rafaela Božić: *Distopija i jezik*; Sveučilište u Zadru, Zadar, 2013, str. 17.

8. GEORGE ORWELL: POLITIKA I ENGLISKI JEZIK

U ovom eseju, koji sam već spomenula, Orwell izlaže da je engleski jezik pun loših navika koje se mogu izbjeći ako je pojedinac voljan poduzeti određene mjere. Ako se riješi tih navika jasnije može misliti, što je vrlo bitno. Razlog zašto se tako teško odreći tih navika je zato što je lakše i brže kada imamo gotove fraze pa ne moramo razmišljati koje ćemo riječi odabrati, ne moramo se zamarati ni ritmom svojih rečenica jer su ti izrazi uglavnom ritmični. Korištenjem ustaljenih metafora smanjujemo mentalni napor, ali pritom značenje ostaje nejasno, ne samo za recipijenta nego i za samog sebe. To znači da pisac ne vidi mentalnu sliku predmeta imenovanja, a to nas vodi do činjenice da nije stvarno ni mislio. Orwell kaže da postoje dvije vrste pisaca. Jedni koji imaju opće emocionalno značenje i nisu zainteresirani za detalje onoga o čemu pišu te postoje savjesni pisci koji će se zapitati četiri pitanja dok pišu, a to su: Što pokušavam reći? Koje riječi će to izraziti? Koja slika će moju misao učiniti jasnijom? Je li ova slika dovoljno svježda da ima utjecaja? Vrlo vjerojatno zapitati će se još dva pitanja: Mogu li to još kraće sastaviti? Jesam li rekao išta što je odbojno? Onaj tko govori ustaljene fraze može biti potpuno bez svijesti o tome što govori, pretvara se u stroj jer odgovarajuće riječi dolaze iz njegovog grkljana, ali njegov mozak nije uključen u odabir riječi.

Ako misli kvare jezik, jezik također može imati nepovoljan utjecaj na misao. Ako iznosimo nešto apstraktno i ne uložimo svjestan napor požuriti ćemo se reći našu misao što prije, a uto i nespretnije pa može doći do zamućenja, čak i promjene značenja. Pritom je svoje jasno značenje bolje od početka dobiti preko slika i osjeta, a nakon toga mogu se birati fraze koje najbolje pokrivaju značenje. Tada moramo vidjeti kakav dojam nečije riječi ostavljaju na drugu osobu. U nastavku eseja iznosi šest pravila pomoću kojih možemo izbjeći da jezik remeti misao: ne koristi metaforu, usporedbu ili neki drugi oblik govora koji je uobičajen u tisku, ne koristi dugu riječ ako umjesto nje možeš kratku, ako je moguće izbaciti neku riječ, uvijek ju izbaci, nikad ne koristi pasiv gdje možeš koristiti aktiv, ne koristi strani izraz, znanstvenu riječ ili žargon ako se možeš sjetiti svakodnevnog odgovarajućeg izraza.²⁴

²⁴ http://www.orwell.ru/library/essays/politics/english/e_polit/

9. IDEOLOGIJA I MOĆ

Rade Kalanj u svojoj knjizi *Ideologija, utopija, moć* iznosi tvrdnju Jeana Baechlera prema kojemu se ideologija strukturalno očituje na četiri razine. Ona je skup mentalnih predodžbi koje se pojavljuju čim ljudi uspostave međusobne veze. Te predodžbe oblikuju skup stanja svijesti koja su povezana s političkim djelovanjem, to jest s načinima ljudske organizacije društvenog života. Treće, ideologija je u sadržaju a ne u onome što ga uokviruje. Četvrto, ideologija nije „ni istinita ni lažna“. Ona je „djelotvorna ili nedjelotvorna, razrađena ili nerazrađena, normalna ili patološka diskurzivno-polemička formacija zahvaljujući kojoj neka strast, provodeći svoju moć, nastoji uozbiljiti neku vrijednost u društvu.“²⁵

Dennis Wrong smatra da postoje četiri osnovna oblika moći: sila, manipulacija, uvjeravanje i autoritet.

Sila podrazumijeva fizičku ili biološku silu. Time se ograničava nečija sloboda, nanosi tjelesna bol ili kazna koja uključuje uništenje samog života. To je ujedno i ukidanje osnovnih životnih potreba koje moraju biti zadovoljene ako je narušena sposobnost dobrovoljnog djelovanja. Krajnji oblik sile je nasilje kao izravni napad na tijelo drugoga kako bi mu se nanijela bol ili smrt.

Manipulacija se provodi kada nositelj moći prikriva svoju namjeru od subjekta moći. Kako bi dodatno pojasnio što je manipulacija Wrong koristi Eastonovu definiciju: „Kada B nije svjestan da A na njega namjerava utjecati dok A stvarno nastoji da B slijedi njegove želje tada možemo reći da je riječ o manipulaciji. Manipulacija je svaki promišljeni i uspješni pokušaj da se utječe na nečiji odgovor a da željeni odgovor pritom nije eksplicitno naznačen drugome. Wrong također kaže da: „Promišljeno manipuliranje nečijim vidokrugom djelujući na informaciju, nagrade i lišavanja može biti jednako univerzalno, rašireno i obuhvatno kao polje spontane kontrole.“ Takvo provođenje moći teško kod subjekta moći može izazvati nekakav otpor jer on nije svjestan da se njime manipulira. Do manipulacije može doći i tamo gdje nema društvenog odnosa između nositelja moći i subjekta moći i gdje subjekt moći nije svjestan postojanja nositelja moći.

²⁵ Rade Kalanj: *Ideologija, utopija, moć*; Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2010., str. 36.

To se može odviti na dva načina. Kao prvo, manipulacija se događa kada kad nositelj moći nad subjektom moći vrši prešutnu kontrolu posredstvom simboličke komunikacije kojom selektivno određuje stupanj informativnosti subjekta moći ili ga na taj način navodi na pozitivne ili negativne stavove. Kao drugo, manipulacija se događa kada osoba mijenja okolinu druge osobe i na taj način od nje uspijeva dobiti željeni odgovor a da s njime nije stupio u izravnu interakciju.

Kada je riječ o uvjeravanju kao obliku moći onda imamo osobu koja upućuje argumente, pozive ili opomene drugoj osobi koja, nakon što je nezavisno prosudila sadržaj, prihvati stajalište prve osobe kao svoga ponašanja i tada možemo reći da je prva osoba uspješno uvjerila drugu. U takvoj situaciji može se i kontrirati, pa druga osoba svojim protuargumentima može u nešto uvjeriti prvu osobu. Zbog toga se uvjeravanje samo uvjetno uzima kao oblik moći.

Autoritet je nužno odnos i društveni, a ne individualni, fenomen. Za pojavu autoriteta nužne su najmanje dvije osobe. Autoritet je mogućnost da jedna osoba djeluje na druge, a da drugi ne reaguju na njega, iako su za to sposobni. Autoritet i uporaba sile međusobno se razlikuju. Ako se upotrijebi sila tu je jasno da nedostaje autoritet. Svaki ljudski autoritet koji postoji mora imati uzrok, razlog ili opravdanje svog postojanja.²⁶

10. KONTROLA MISLI

Noam Chomsky tridesetak je godina proučavao medije te kako se kroz njih kontroliraju misli. Pritom misli na pasivne promatrače umjesto kojih drugi donose bitne odluke. Napominje da postoje različiti mediji koji prenose različite stvari, kao što su industrija zabave, Hollywood, sapunice itd. i oni su usmjereni na masovnu publiku.²⁷ Velika većina informacija koje mediji prenose irelevantne su i fokusiraju nam misli na marginalne probleme, a kada prenose nešto bitno to uglavnom bude prikazano iz krive perspektive.

²⁶ Rade Kalanj: *Ideologija, utopija, moć*; Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2010., str. 222.

²⁷ Noam Chomsky: *Mediji propaganda i sistem; Što čitaš?*, Zagreb, 2002., str. 8.

Chomsky spominje sustav socijalizacije koji nesvjesno prolaze svi koji pišu za medije. Tvrdi da oni s pravom misle da imaju slobodu u onome o čemu pišu jer su prije morali dokazati da slijede partijsku liniju i tek tada dana im je sloboda pisanja. Da su prije pisali o pričama koje vladajućim ne odgovaraju nikada ne bi došli do položaja na kojemu sad mogu reći što žele. Tvrdi da se još od vrtića uči određenom sklopu razmišljanja, što je na fakultetu posebno izraženo odnosno da su elitne institucije, kao što su Harvard ili Princeton, dobro opremljene za socijalizaciju. Tamo se studente uči kako se ponašati kao član višega društva.²⁸

Objašnjavajući kontrolu misli vraća se i na prvi svjetski rat kada su Britanci imali Ministarstvo informacija koje se propagandom trudilo uključiti SAD u rat. Kasnije se Ministarstvo informacija i samo izjasnilo da im cilj nije bio kontrolirati misli cijeloga svijeta, već su ciljali na SAD. I Hitler je zaključio da je Njemačka izgubila prvi svjetski rat jer je izgubila bitku protiv britanske i američke propagande.²⁹

Chomsky smatra da je situacija danas puno bolja te da se ljudima više ne može manipulirati kao prije. Pritom spominje radio baziran na zajednici i različite alternativne informacije. Savjetuje nam da uvijek moramo promotriti prirodu materijala koji nam se nameće i njegove institucijske izvore. Smatra da ljudi o tome moraju međusobno komunicirati jer je puno teže izoliranom pojedincu koji vrlo vjerojatno ne može sam pobijediti protiv hrpe laži.³⁰

²⁸ Noam Chomsky: *Mediji propaganda i sistem; Što čitaš?*, Zagreb, 2002., str. 8.

²⁹ Noam Chomsky: *Mediji propaganda i sistem; Što čitaš?*, Zagreb, 2002., str. 8.

³⁰ Noam Chomsky: *Mediji propaganda i sistem; Što čitaš?*, Zagreb, 2002., str. 69.

11. ZAKLJUČAK

Ovaj je Orwellov roman, iako objavljen 1949. godine, i dalje aktualan zbog svoje teme. Knjigu možemo shvatiti kao upozorenje u kojem smjeru ide svjetska politika i potiče na razmišljanje kako bi se, s obzirom na tu činjenicu, trebali ponašati. Po tom pitanju imamo dva izbora: možemo ili biti podređeni nametnutoj ideologiji bez imalo zainteresiranosti za ono što se događa oko nas i sa nama, ili možemo bolje promotriti određene situacije i razviti kritički stav o onome što nas okružuje. Pritom dobro moramo pripaziti na to koje ćemo riječi upotrijebiti da ne budemo krivo shvaćeni. Isto tako moramo pratiti kako se ostali izražavaju, pogotovo vladajući jer mnogo toga može stajati iza dobro osmišljenog govora, što se vrlo lako može iščitati ako se malo obrati pozornost na tu bitnu stavku. Sve što nam se prezentira kroz medije trebalo bi kritički sagledati jer oni su tu da nas odmaknu od stvarnih problema i da donesu odluke umjesto nas. Ono što se čovjeku nikako ne bi smjelo oduzeti to je sloboda misli jer mišljenje je postojanje. Čovjek bez svojih misli gubi sebe.

SAŽETAK

Cilj ovog rada bio je prikazati kako jezik može utjecati na misao te kojim se načinima, osim jezikom, može utjecati na mišljenje ljudi. Roman koji sam analizirala je 1984 Georgea Orwella koji je još 1949. godine mogao predvidjeti u kojem će se smjeru društvo razvijati. Rad se jednim dijelom oslanja na opće karakteristike o romanu, a drugim dijelom na to kako se roman više ili manje zrcali u stvarnosti i kako se pojedinac može oduprijeti nametnutoj ideologiji.

KLJUČNE RIJEČI

Jezik, distopija, misao, manipulacija, sloboda, pojedinac, društvo, ideologija, povijest, politika, mediji, otpor

IZVORI

George Orwell: 1984; Alfa, Zagreb, 2001.

LITERATURA

George Orwell: *Zašto pišem i drugi eseji*; Naprijed, Zagreb, 1977.

Darko Suvin: *Metamorfoze znanstvene fantastike*; Profil, Zagreb, 2010.

Rafaela Božić: *Distopija i jezik*; Sveučilište u Zadru, Zadar, 2013.

Rade Kalanj: *Ideologija, utopija, moć*; Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2010.

Noam Chomsky: *Mediji propaganda i sistem*; Što čitaš?, Zagreb, 2002.

INTERNETSKI IZVORI

<file:///C:/Users/Computer/Downloads/Sejic.pdf>

<http://znanost.geek.hr/clanak/distopijska-fikcija/>

<file:///C:/Users/Computer/Downloads/ivana-moritz-doktorski-rad.pdf>

http://www.orwell.ru/library/essays/politics/english/e_polit/